

Методика розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів

Наукову розробку присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища – розслідуванню шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики шахрайства і визначено основні її елементи. Виявлено типові способи підготовки, вчинення й приховування шахрайства. Розкрито слідову картину і обстановку шахрайства за допомогою надання характеристик окремих її складових. Визначено криміналістично значущі ознаки шахрая, на основі яких сформовано «портрет ймовірного злочинця».

Присвячено увагу особі потерпілого. З'ясовано особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування. Окреслено напрями взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів Національної поліції. Виокремлено тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства.

Для науковців, викладачів, курсантів і студентів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, аспірантів та ад'юнктів, докторантів, працівників органів прокуратури, оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки та правозастосовної практики.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
--	---

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1

Наукові засади побудови криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів	10
---	----

1.1 Стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів	10
1.2 Криміналістична характеристика як складова методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів	24
1.3 Особливості основних елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів	36

РОЗДІЛ 2

Планування та організація розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів	71
---	----

2.1 Криміналістичний аналіз первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування	71
2.2 Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень	88
2.3 Профілактична діяльність працівників правоохоронних органів щодо виявлення та усунення причин і умов шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів	107

РОЗДІЛ 3

Комплекси тактичних операцій при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських

електронних платежів 125

3.1 Тактичні операції стосовно збирання початкових
відомостей про обставини події та виявлення
ознак шахрайства 125

3.2 Особливості проведення тактичної операції
«Електронно-обчислювальна техніка» 145

ВИСНОВКИ 176

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ 182

ДОДАТКИ 207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	—	Головне управління Національної поліції
ЕОМ	—	Електронно-обчислювальна машина
ЕОТ	—	Електронно-обчислювальна техніка
ЕПС	—	Електронні платіжні системи
ЄРДР	—	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗО	—	Злочинні організації
ІКЕ	—	Інформаційно-комп'ютерна експертиза
КК	—	Кримінальний кодекс
КМЕ	—	Комп'ютерно-мережева експертиза
КПК	—	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	—	Міністерство внутрішніх справ
НСРД	—	Негласна слідча (розшукова) дія
ОГ	—	Організовані групи
ОЗГ	—	Організовані злочинні групи
ОЗУ	—	Організовані злочинні угруповання
ОРЗ	—	Оперативно-розшукові заходи
ПКЕ	—	Програмно-комп'ютерна експертиза
ПК	—	Персональний комп'ютер
СКТЕ	—	Судова комп'ютерно-технічна експертиза
СОГ	—	Слідчо-оперативна група
СРД	—	Слідча (розшукова) дія
п.	—	пункт
р.	—	рік
с.	—	сторінка (сторінки)
ст.	—	стаття
ч.	—	частина

*Люди, які голосують за невдах, злогіїв, зрадників та шахраїв,
не є їхніми жертвами. Вони співучасники.*

Джордж Оруел

Бездоганна репутація – перше, що необхідно шахраю.

Агата Крісті

*З джентльменом я завжди буду наполовину більшим джентльменом,
а з шахраєм – наполовину більшим шахраєм.*

Отто фон Бісмарк

ПЕРЕДМОВА

Сучасна диджиталізація світового суспільства спричинила виникнення в країнах ЄС і в Україні зокрема низки як позитивних, так і негативних факторів. Серед позитивних необхідно виокремити швидкість передачі грошових коштів за допомогою банківських електронних платежів; миттєвий обмін даними через обрані месенджери (Viber, Telegram, Twitter, WhatsApp) і соціальні мережі (Facebook, Instagram); відеозв'язок з будь-якими особами завдяки відповідним технічним засобам та програмам (Skype). У той же час, є і негативні чинники, зокрема збільшення кількості кримінальних правопорушень проти власності та інтелектуальних прав громадян, зростання фактів порушення сфери приватного життя особи, підвищення випадків втручання хакерів у всі галузі суспільного життя. Серед вказаних діянь більшість займають шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Так, відповідно до статистичних показників в Україні за останній час майже на 55 % збільшилася кількість зареєстрованих фактів вказаних видів шахрайств, проте кількість

притягнутих до відповідальності шахраїв дедалі залишається на низькому рівні. Окрім того, за даними Офісу Генерального прокурора України у 2013 р. до ЄРДР внесено 3344 фактів шахрайських дій за ч. 3 ст. 190 КК України, за якими особам вручено повідомлення про підозру лише у 1053 випадках; 2014 р. відповідно внесено до реєстру 2760 протиправних діянь, вручено повідомлень про підозру — 1238; 2015 р. — 3656, за якими вручено повідомлень про підозру — 1321; 2016 р. — 3611, за якими вручено повідомлень про підозру — 886; 2017 р. — 4845, за якими вручено повідомлень про підозру — 2112; 2018 р. — 3366, за якими вручено повідомлень про підозру — 1120; 2019 р. — 2467, за якими вручено повідомлень про підозру — 706; 2020 р. — 14 744, за якими вручено повідомлень про підозру — 7734; 2021 р. зареєстровано 14 760 вчинення шахрайських дій за частинами 2-4 ст. 190 КК України, за якими вручено повідомлень про підозру — 7634; 2022 р. — 19 430, за якими особам вручено повідомлення про підозру у 6043 випадках, тобто лише у 31 % кримінальних проваджень. А вже згідно до Звіту Національної поліції про результати роботи у 2021 р. щодо кіберзлочинів у порівнянні з 2020 р. загальна кількість вказаних шахрайств збільшилась майже вдвічі (з 5240 фактів до 10 020). У той час, як за окремими сферами кількість кримінальних правопорушень у банківській сфері збільшилась з 2110 до 3049 випадків; пов'язаних з онлайн-шахрайствами — з 1355 до 1928; у сфері комп'ютерних систем — з 1461 до 1981. Наведені дані свідчать, що кількість шахрайств з року в рік дедалі збільшується, а процес доказування провини шахраїв потребує негайного удосконалення.

За даними опитування слідчих виникає необхідність негайної розробки й провадження в правозастосовну практику окремої методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Серед чинників невисокої ефективності доказування у кримінальних провадженнях більшість слідчих (98 %) виокремили такі: відсутність заходів щодо профілактики шахрайств — 97 %; несвоєчасна реалізація СРД, НСРД та інших

процесуальних заходів — 53 %; ігнорування порядку й планування організації початкового етапу розслідування — 57 %; відсутність чіткої взаємодії й належної координації окремих підрозділів Національної поліції, насамперед, працівників кіберполіції й слідчих — 62 %; поверхнєве застосовування науково-технічних засобів при проведенні СРД і НСРД — 84 %; невикористання міжнародного досвіду у протидії шахрайствам — 68 %; відсутність наукового аналізу й узагальнень форм та методів діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайств — 79 %.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові розробки вчених, які досліджували питання методики розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімова, В. А. Журавля, О. Ф. Кобзаря, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, С. І. Мінченка, В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та ін.

Окремі питання розслідування шахрайств з'явилися у наукових працях низки вчених, серед яких необхідно виділити дисертації А. І. Анапольської, С. В. Головкина, О. В. Добрової, І. О. Коваленка, О. В. Курмана, В. Р. Мойсика, О. Л. Мусієнко, Н. В. Павлової, В. І. Пазиніч, А. В. Реуцького, О. А. Самойленко, С. В. Самойлова, Т. Л. Тропіної, С. С. Чернявського, С. В. Чучко та ін.

Так, С. В. Чучко у дисертації «Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет» (м. Дніпро, 2021 р.) визначив особливості правового регулювання правовідносин у віртуальному просторі, що впливають на рівень вчинення шахрайства у мережі Інтернет; виокремив типові способи шахрайства; конкретизував тактику проведення СРД, спрямованих на отримання інформації з матеріальних й особистісних джерел. У свою чергу, О. В. Добрава у дисертаційному дослідженні «Криміналістична характеристика та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами» (м. Київ, 2020 р.) розкрила криміналістичну характеристику шахрайства і особливості

планування кримінальних проваджень; окреслила типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання й засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування; з'ясувала типові недоліки в організаційному забезпеченні й правовій регламентації НСРД. Зі свого боку, І. О. Коваленко у дисертації «Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» (м. Дніпро, 2022 р.) з'ясував структуру криміналістичної характеристики шахрайства, охарактеризував окремі її елементи; сформував систему обставин, що підлягають встановленню, та типові слідчі ситуації і відповідні їм комплекси СРД; виокремив організаційно-тактичні аспекти проведення окремих СРД і НСРД та конкретизував особливості призначення експертиз у кримінальному провадженні.

Втім, у вказаних працях вчені торкалися лише деяких проблемних аспектів розслідування шахрайств. Не дослідженими залишаються питання профілактичної діяльності уповноважених осіб щодо запобігання шахрайствам, особливості взаємодії правоохоронних органів у кримінальному провадженні та ін. В умовах сьогодення виникає необхідність згрупувати виокремлені дослідниками процесуальні дії у конкретні тактичні операції, що забезпечить максимальну ефективність розслідування шахрайства. На разі слідча практика потребує негайної розробки сучасної дієвої системи протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів з метою розробки методів і засобів їх виявлення, попередження та розслідування. Вказані фактори у своїй сукупності сформували актуальність даної проблематики, її наукову, теоретичну і практичну значущість, а також призвели до вибору теми дослідження.

Зазначене свідчить про актуальність досліджуваної тематики, її науково-теоретичну та практичну значущість. Монографія, що знаходиться у ваших руках, є спробою розкрити дану проблематику і надати теоретичне підґрунтя для майбутнього розслідування шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів працівниками правоохоронних органів України.

РОЗДІЛ 1

Наукові засади побудови криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів

1.1 Стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів

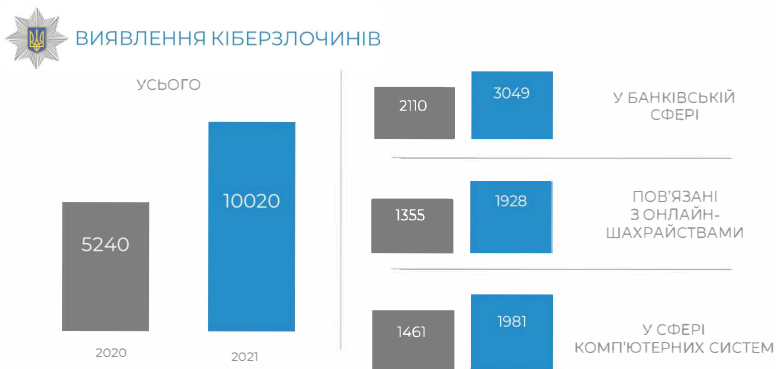
Проблеми боротьби з шахрайством різних категорій поставали перед науковцями протягом не одного десятиріччя. Тому було проведено достатньо досліджень та представлено наукових розробок у цій сфері. У той же час, наша дисертація має на меті визначити особливості методики розслідування шахрайства, вчиненого у сфері використання банківських електронних платежів. Тому вважаємо за доцільне провести науковий аналіз праць дослідників з цього напрямку¹.

У Звіті Національної поліції України про результати роботи у 2021 році зазначається, що новітні можливості інформаційних технологій та їх стрімкий ріст у всьому світі дедалі активніше використовуються людством у різних сферах діяльності. Також

---

¹ Жилін А. Е. Стан наукових досліджень проблем розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. Теорія та практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : Всеукр. наук.-практ. семінар (м. Дніпро, 25 трав. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 21–23.

в ньому наголошується на тому, що кіберпростір створює неймовірні можливості, розширює свободу, стимулює розвиток інновацій та збагачує суспільство. Як висновок вказано на те, що паралельно з позитивними тенденціями, набуває розвитку і кіберзлочинність, що, зрозуміло, завдає значної шкоди інтересам наших громадян та держави в цілому, тому з метою протидії такій кримінальній протиправності в Національній поліції функціонує підрозділ кіберполіції. Акцентовано увагу на тому, що у 2021 році задокументовано майже вдвічі більше злочинів, учинених з використанням високих інформаційних технологій. Зазначається, що майже у півтора рази зросла динаміка реєстрації кримінальних правопорушень у банківській сфері та на третину — у сфері комп'ютерних систем. Вказується на те, що періодичне обмеження соціальної активності громадян у зв'язку з посиленням карантину спровокувало збільшення на 42 % шахрайств, пов'язаних з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3, 4 ст. 190 КК України).

Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році щодо кіберзлочинів¹

¹ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

Також наголошується на тому, що кіберполіцейські у 2021 році ініціювали проведення 9 міжнародних поліцейських операцій та взяли участь у 8 таких заходах на запрошення іноземних колег¹. Окремі аспекти з означеного можна побачити на нижченаведеній діаграмі, що приведена у вказаному Звіті.

Як бачимо, шахрайські дії у сфері використання банківських електронних платежів мають тенденцію до збільшення кількості та якості. Адже на часі технічне забезпечення шахраїв дуже швидко розвивається завдяки розвитку інформаційних технологій в нашому суспільстві. Тому відповідне забезпечення діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів також потребує додаткового забезпечення для хоча б аналогічного розвитку.

Окрема група науковців (В. В. Зарубей, О. М. Гумін, О. В. Римарчук) акцентують увагу на тому, що на часі в Україні набуло поширення шахрайство в різних сферах життя людини. Автори зазначають, що зростання кількості та якості таких протиправних діянь призводить до значних втрат фінансових ресурсів не лише громадян, а й держави в цілому. Дослідники наголошують, що методичне забезпечення практичних підрозділів відіграє провідну роль у швидкому, повному та ефективному розслідуванні шахрайств. Крім того, науковці вказують на потребі створення нових методик, які не знайшли відображення в працях вчених у розслідуванні різних видів шахрайства².

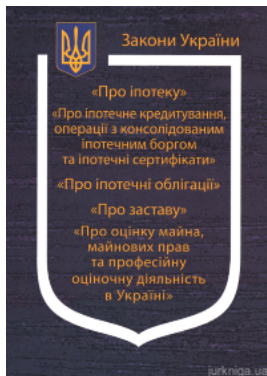
Для прикладу, в 2020 році встановлено трьох громадян України, підозрюваних у створенні вірусу «EMOTET». Через

---

¹ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

² Zarubei V., Humin O., Rymarchuk O. Concerning the need for improvement of the methodology of investigating frauds and development of methods of investigation of this individual types. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. Volume 4. Number 5. Pages 63–66.

Книги, які можуть вас зацікавити

Закони України "Про іпотеку", "Про заставу", "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", "Про..."

Логіка: практикум з розв'язання тестів на загальні компетентності

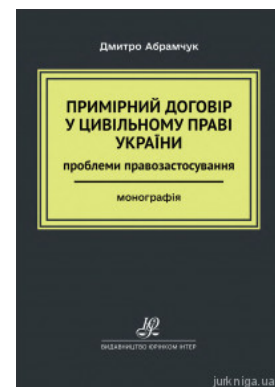
Контрапункт незламності

Цивільно-правовий захист права суддів на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації, порушених у медіа

Права людини в умовах воєнного стану. Законодавство. Судова практика

Примірний договір у цивільному праві України: проблеми правозастосування

Перейти до галузі права
Фінансове право

[Перейти на сайт →](#)